

MONTENEGRIN JOURNAL FOR SOCIAL SCIENCES

Volume 4. 2020. Issue 2.

CIP - Каталогизacija y publikaciji
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње
COBISS.CG-ID 32743952

ISSN 2536-5592

Publisher: Center for Geopolitical Studies

Center for Geopolitical Studies

Časopis *Montenegrin Journal for Social Sciences* upisan je u evidenciju
medija, Ministarstva kulture Crne Gore pod rednim brojem **782**.

MJSS

MONTENEGRIN JOURNAL FOR SOCIAL SCIENCES

Volume 4. 2020. Issue 2. Podgorica, December 2020.

Publishing this issue of MJSS was supported by the Ministry of Science of
Montenegro

Editor in Chief: Adnan Prekić

Editors: Živko Andrijašević, Dragutin Papović, Ivan Tepavčević

International editorial board: John K. Cox, North Dakota State University, Fargo, UNITED STATES; Tvrtko Jakovina, University of Zagreb, Zagreb, CROATIA; Lidia Greco, University of Bari, Bari, ITALY; Helena Binti Muhamad Varkkey, University of Malaya, Kuala Lumpur, MALAYSIA; Vít Hloušek, Masaryk University, Brno, CZECH REPUBLIC; Adrian Hatos, Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj, ROMANIA.

Montenegrin Journal for Social Sciences is indexed in: CEOL - Central and Eastern European Online; ERIH PLUS; Google Scholar; Index Copernicus; CiteFactor; Scientific Indexing Services (SIS); ISRA - Journal impact factor; Electronic Journals Library; ROAD; General Impact Factor; OAJI - Open Academic Journals Index.

Proofreading and lecture in English: Danijela Milićević

Proofreading and lecture in Montenegrin: Miodarka Tepavčević

Address: Danila Bojovića bb 81 400 Nikšić, Montenegro;

E-mail: mjss@ucg.ac.me

www.mjss.ac.me

Prepress and print: Pro file – Podgorica

Circulation: 200 copies

Volume 4. 2020. Issue 2. Podgorica, December 2020.

CONTENTS:

THE OLDEST STATES FORMATION ON THE TERRITORY OF MONTENEGRO
Zivko ANDRIJASEVIC p. 115

CARTOGRAPHY IN HISTORY – HISTORY IN CARTOGRAPHY
Goran BAROVIC, Nenad PEROSEVIC p. 139

CELEBRATION OF 400 YEARS FROM THE ESTABLISHMENT OF
CETINJE PRINTING HOUSE IN 1893
Jovan MUHADINOVIC p. 151

GEOPOLITICS AND MIDDLE EAST: THE WORLD IN CHAOS
Mira SOROVIC p. 163

REVIEWS:

BATTLE OF WARSAW 1920.
Mateusz MORAWIECKI p. 181

COMPLETE SYNTHESIS OF THE CULTURAL HERITAGE OF MONTENEGRO
– Presentation of the book: Cultural Heritage of Montenegro
Nenad PEROSEVIC p. 187

TO KILL A SULTAN – Presentation of the book: To Kill a Sultan – A
Transnational History of the Attempt on Abdülhamid II
Amer MASLO p. 191

ANTI-CONTRIBUTION TO MONTENEGRIN SCIENCE – Presentation of
the book: Montenegrin Language and Nationalism
Novica VUJOVIC p. 199

MONUMENT IN TIME – Presentation of the book: Portents of Freedom –
monuments of People's Liberation War in the Pljevlja region
Amel DURUTLIC p. 211

IN MEMORIAM – Professor MIOMIR DAŠIĆ, PhD (1930–2020)
Marijan PREMOVIC p. 215

INSTRUCTIONS FOR AUTHORS p. 221

Glavni i odgovorni urednik: Adnan Prekić

Urednici: Živko Andrijašević, Dragutin Papović, Ivan Tepavčević

Međunarodni uređivački odbor: John K. Cox, North Dakota State University, Fargo, UNITED STATES; Tvrtko Jakovina, University of Zagreb, Zagreb, CROATIA; Lidia Greco, University of Bari, Bari, ITALY; Helena Binti Muhamad Varkkey, University of Malaya, Kuala Lumpur, MALAYSIA; Vít Hloušek, Masaryk University, Brno, CZECH REPUBLIC; Adrian Hatos, Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj, ROMANIA.

Montenegrin Journal for Social Sciences indeksira se u sljedećim naučnim bazama: CEOL - Central and Eastern European Online; ERIH PLUS; Google Scholar; Index Copernicus; CiteFactor; Scientific Indexing Services (SIS); ISRA - Journal impact factor; Electronic Journals Library; ROAD; General Impact Factor; OAJI - Open Academic Journals Index.

Lektura i korektura na engleskom: Danijela Milićević

Lektura i korektura na crnogorskom: Miodarka Tepavčević

Adresa: Danila Bojovića bb 81 400 Nikšić, Crna Gora;

E-mail: mjss@ucg.ac.me

www.mjss.ac.me

Priprema i štampa: Pro file – Podgorica

Tiraž: 200 primjeraka

Volume 4. 2020. Issue 2. Podgorica, Decembar 2020.

SADRŽAJ:

FORMIRANJE NAJSTARIJIH DRŽAVA NA PROSTORU CRNE GORE
Živko ANDRIJAŠEVIĆ str. 115.

KARTOGRAFIJA U ISTORIJI – ISTORIJA U KARTOGRAFIJI
Goran BAROVIĆ, Nenad PEROŠEVIĆ str. 139.

PROSLAVA 400 GODINA ŠTAMPARIJE NA CETINJU 1893. GODINE
Jovan MUHADINović str. 151.

GEOPOLITIKA I BLISKI ISTOK: SVIJET U HAOSU
Mira ŠORović str. 163.

PRIKAZI I OSVRTI:

VARŠAVSKA BITKA 1920.
Mateusz MORAWIECKI str. 181.

CJELOVITA SINTEZA KULTURNOG NASLJEĐA CRNE GORE
– Prikaz knjige: Kulturno nasljeđe Crne Gore
Nenad PEROŠEVIĆ str. 187.

UBITI SULTANA – Prikaz knjige: To Kill a Sultan – A Transnational History
of the Attempt on Abdülhamid II
Amer MASLO str. 191.

CRNOGORSKOJ NAUCI ANTIDOPRINOS – Prikaz knjige: Crnogorski
jezik i nacionalizam
Novica VUJOVIĆ str. 199.

SPOMENIK VREMENU – Prikaz knjige: Znamenja slobode – spomenici
NOR-a u pljevaljskom kraju
Amel DURUTLIĆ str. 211.

IN MEMORIAM – PROF. DR MIOMIR DAŠIĆ (1930–2020)
Marijan PREMOVIĆ str. 215.

UPUTSTVA ZA AUTORE str. 223.

Review

GEOPOLITIKA I BLISKI ISTOK: SVIJET U HAOSU

Mira ŠOROVIĆ¹

University of Donja Gorica – Montenegro

e-mail: mira.sorovic@udg.edu.me

ABSTRACT:

In the article is analyzed the geopolitical position of the Middle East in the context of the events since September 11, 2001, when this region became one of the international politics key places. The focus is on the analysis of the anti-regime protests in individual Arab countries, which instead of comprehensive democratic reforms has caused even greater instability, divisions and war, and due to that were introduction for the processes known as the Arab Spring and the Migrant crisis. Hence, the aim of this paper is a comprehensive analysis of the political situation in the Middle East, viewed from a geostrategic aspect.

KEY WORDS:

Middle East, geopolitics, Arab Spring, Migrant crisis, war.

¹ Mira Šorović – doktorantkinja na Humanističkim studijama Univerziteta Donja Gorica, Podgorica, Crna Gora.

SAŽETAK:

U članku se analizira geopolitički položaj Bliskog istoka u kontekstu događaja od 11. septembra 2001. godine, kada je ovaj region postao jedno od ključnih mjesta međunarodne politike. Fokus je na analizi antirežimskih protesta u pojedinim arapskim zemljama, koje su umjesto sveobuhvatnih demokratskih reformi, uzrokovale još veću nestabilnost, podjele i rat, te bile uvod u procese poznate pod nazivom Arapsko proljeće i migrantska kriza. Stoga, cilj ovog rada je sveobuhvatana analiza političke situacije na području Bliskog istoka, posmatrano sa geostrateškog aspekta.

Ključne riječi:

Bliski istok; Geopolitika; Arapsko proljeće; Migrantska kriza; Rat.

Uvod

Bliski istok je prilično neprecizan termin koji definiše ovaj region iz evropskog ugla viđenja, opisujući ga kao geografsko područje koje se pruža od afričkog do azijskog kontinenta, od Egipta do Avganistana. To je i kulturni region u kome je islam nastao i postepeno se širio. Preciznije, Bliski istok je prirodna raskrsnica puteva između afričkog i evroazijskog kontinenta, pa se upravo iz tog razloga i naziva „zemlja sedam mora” (Goldschmidt Jr. and Davidson 2010). U geografskom smislu, prostor Bliskog istoka prostire se između delte rijeke Nil i Sinajskog poluostrva, gdje se nalaze najvažnije pomorske rute koje povezuju Mediteran i Crveno more. Kada je riječ o prirodnim resursima, Bliskom istoku nedostaju zelene površine, uslijed jako malo zaliha čiste, pitke vode. Postoje mala nalazišta uglja i lignita u Anatoliji, dok je nekoliko planinskih područja bogato nalazištima: čelika, bakra i drugih metala, a čija iskopavanja su poznata još od antičkog perioda. Ipak, postavlja se pitanje: što je sa naftom? Tačno je da u pojedinim oblastima, naročito oko Persijskog zaliva postoje ogromna ležišta nafte. Shodno tome, neosporno je istaći da je upravo nafta predočila važnost i značaj Bliskog istoka. Međutim, ovaj blagoslov se ukazao samo malom broju arapskih država: uglavnom Saudijskoj Arabiji, Kuvajtu, Iranu, Iraku i Ujedinjenim Arapskim Emiratom.

Iako je skoro cijeli 20. vijek Bliski istok bio važan prostor svjetske geopolitičke scene, dodatno interesovanje za ovaj region počinje nakon 11. septembra 2001. godine i napada *Al-kaide* na Svjetski trgovinski centar (Njujork), kao simbol američkog finansijskog preimućstva, a zatim i Pentagon (Vašington), simbol američke vojne moći. Na ovaj način, putem terorističkih napada, demonstrirano je da se iza terorizma krije sofisticirana organizacija globalnih razmjera, praćena strahom, pored značajne finansijske podrške (zaslijepljena mržnjom, fanatizmom i prezirom prema civilizacijskim vrijednostima i svemu što dolazi sa Zapada). U prilog tome su i riječi A. Tarika, koji smatra da se uzroci ovog terorističkog napada kriju u islamskom fundamentalizmu² i novom obliku izgradnje zapadnog kolonijalizma

² Uopšteno govoreći, termin „fundamentalizam” označava religijsko-političku perspektivu koja se nalazi u većini religija u savremenom svijetu i koja je kao takva povezana sa različitim oblicima vjerskog ekstremizma, vjerski motivisanog nasilja i terorizma (Bromley and Melton 2002, preuzeto iz: Pratt 2006). Prema shvatanju L. Davidsona (2013), pogled na svijet kroz prizmu islamskog fundamentalizma je oblikovan shodno odavanju poštovanja istoriji, posebno istoriji Muslimana. Tako da je ova istorija podijeljena u dvije faze. U prvoj fazi, islamski fundamentalizam se posmatra kao pozitivan, uzoran period, ispraćen modelima ponašanja i organizacijom društva koji se uče i primjenjuje čak i danas. Ona obuhvata život proroka Muhameda i prvih kalifa koji su stvorili prvu islamsku državu, proširili islam kao religiju van Arabijskog poluostrva, ali i značajno uvećali granice nekadašnjeg carst-

(Dašić 2015). Stoga, potrebno je skrenuti pažnju na djelo *Prema svjetlu*, u kome je H. al-Banna, samouki vjerski aktivista, ponudio islamsku alternativu sekularnoj nacionalnoj državi, skicirajući na taj način načela i težnje egipatskog društva „Muslimanske braće”. U početku, ovo neformalno okupljanje religioznih muslimana, koje je kasnije preraslo u nacionalnu mrežu političkog i društvenog aktivizma, nije prihvatilo britansku dominaciju nad egipatskom teritorijom, odnosno zonom Sueckog kanala. Takođe, prema shvatanju al-Banne, Zapad uprkos naučnom i tehnološkom napretku moralno propada, a to predstavlja glavni razlog zašto je vestfalski svjetski poredak izgubio svoju moć i legitimitet. Shodno navedenom, ukazala se potreba za stvaranje novog svjetskog poretka, „islamskog Carstva” na globalnom novou, koje će biti utemeljeno u islamu, jer je islamski način potvrđen i prethodno isproban (istorija dokazuje njegovu ispravnost). Sa druge strane, radikalniji pristup i utopističku viziju svijeta predočava S. Qutb u *Znakovima na putu*, djelu u kome je on postojećem poretku objavio rat, a na taj način, ovaj tekst postao kamen temeljac modernog islamizma, jer je, moderna misija islama, prema shvatanju Qutba, rušenje svega onog što je u suprotnosti, odnosno svega onog što se kosi sa globalnom primjenom Kurana (Kissinger 2015). Dodatno, J. Esposito (2008) naglašava da je u osnovi gajenja antipatije prema Zapadu, odnosno neokolonijalizmu zapadnih država, zapravo težnja da se spriječi širenje liberalnog kapitalizma u muslimanskom svijetu, jer isti predstavlja ideologiju koja se kosi sa islamom. Takođe, T. Osman (2016) navodi da čitavom arapskom svijetu prijeti nasilni islamizam – fenomen koji je na području Bliskog istoka gubio na značaju krajem 20. vijeka, ali se tokom godina polako vraća, praćen osvetom. Ovog puta, nasilni islamizam ne želi srušiti režime koje smatra jeretičkim (kao što je to bio slučaj tokom 1970-ih i 1990-ih godina), već nastoji da kreira sopstvene političke entitete. Terorističke organizacije kao što je *Al-kaida*, koja je povezana sa *Al-Nusrom* i *Islamskom državom u Iraku i Siriji (ISIS)*, proširuje svoj trag i djelovanje na istočnom dijelu Mediterana, uspostavljajući primitivne, ali prilično funkcionalne upravljačke strukture, te pružajući sve više obrazovnih i zdravstvenih usluga na područjima koja kontrolišu. Njihovo djelovanje udaljava arapski svijet od savremenog doba i vraća ga duboko u prošlost, u srednjovjekovni politički i kulturni način razmišljanja. Međutim, džihadistički islam nije

va, te putem promovisanja islamske kulture i civilizacije, dosegli sopstveni vrhunac. Druga faza istorije je predstavljena kao faza pada i posruća, predočena kroz vojne poraze, gubitak teritorije, kroz korupciju i pojavu zapadnog kolonijalizma. Ukratko rečeno, napuštanje religije i pobožnosti (Davidson 2013). Takođe, neophodno je istaći da se islamski fundamentalizam ispoljava putem doktrinarne čvrstine, koja potporu ima u religiji i svetim spisima. Stoga ovaj termin ima negativnu konotaciju i usko se vezuje sa pojavom antiamerikanizma, zatim sa terorizmom i militantnim snagama (Pilato 2014).

jedina „sila” koja rađa nasilje u arapskom svijetu. U posljednjih par godina, blizu pola miliona Arapa je ubijeno, dok je više od par miliona prinudno raseljeno kao rezultat građanskih ratova, socijalnih sukoba ili krvoprolića sankcionisanih od strane države. Na taj način se umanjuje nada u državne institucije i pravdu, pa se rađa kultura revanšizma i osvete. Takođe, na području Bliskog istoka nacionalni identitet je razvodnjen. Iako je moderna arapska država oduvijek pokušavala da nametne određeni pogled na identitet nacije u svim svojim društvenim segmentima, danas, ipak, postoji snažna tendencija koja je usmjerena ka isključenju identiteta. Pa tako, islamisti iz sekularnih i plemenski uređenih društava dosljedno se prikazuju kao izdajnici nacionalizma. Shodno tome, ovaj sukob između političkog islama i nacionalističkih snaga dijeli arapski svijet i stvara vakum identiteta (Osman 2016).

Prema podacima koje je posjedovala policija i obavještajne službe SAD-a, čak i prema najosnovnijim saznanjima o *Al-kaidi* i globalnom salafijskom džihadu, napad 11. septembra 2001. godine teško da je predstavljao strateško iznenađenje. Jer je neprijateljstvo *Al-kaide* prema SAD-u i njihova želja da napadnu američko tlo, bila poznata mnogo prije ovog terorističkog napada. Dakle, *Al-kaida* je još 1998. godine izjavila da je ušla u rat sa SAD-om. B. Ladenova fatva u kojoj on nedvosmisleno poziva na džihad, ističući da ubijanje „...Amerikanaca i njihovih saveznika – civila i vojnika – predstavlja dužnost svakog muslimana koji to može učiniti u bilo kojoj zemlji u kojoj je to moguće...” (Ilardi 2009:172). Nakon ove izjave, uslijedili su napadi na američku ambasadu u Istočnoj Africi (avgust 1998) i Jemenu (oktobar 2000). Dodatno, hapšenje A. Resama na američko-kanadskoj granici u decembru 1999. godine bio je jasan pokazatelj da *Al-kaida* želi da započne rat na teritoriji SAD-a. Ovom obrascu ponašanja prethodio je napad na Svjetski trgovinski centar 1993. godine, ali i planirani napadi na druge istaknute znamenitosti Njujorka, uključujući Holandski tunel, koji iako nijesu organizovani od strane *Al-kaide*, svakako su bili prožeti islamskom borbenošću i namjerom da se direktno napadne neprijatelj, te pokaže ranjivost SAD-a (Ilardi 2009).

Podsjećanja radi, nakon neispunjenog ultimatumu od strane američkog predsjednika Dž. Buša, koji je upućen talibanskim vlastima Avganistana, SAD i njeni saveznici su otpočeli rat. Ovom prilikom, prvi put je NATO pokrenuo 5. član *Sjevernoatlanskog ugovora*, u kome je precizno definisano da se oružani napad na jednu od članica Alijanse smatra napadom na sve članice ove organizacije. Dakle, vojna intervencija je započeta iz vazduha, napadom na talibanska uporišta i logore

za obuku terorista, čime je započetak globalni rat protiv terorizma³.

Nakon rušenja talibanskog režima, američke vojne snage su se zadržale u Avganistanu kako bi pružile neophodnu pomoć u izgradnji nove države i vlasti, oslobođene od talibana i islamskog ekstremizma sa predsjednikom H. Karzajem na čelu. Međutim, teroristi i talibani koji su preživjeli ova ratna dešavanja, ubrzo su otpočeli gerilski rat protiv SAD-a i država saveznica. Ratne operacije su nastavljene i tokom mandata predsjednika B. Obame, da bi u maju 2011. godine likvidirali vođu *Al-kaide*, O. bin Ladena. Zaključno sa ovim događajem, započeto je postepeno povlačenje američkih vojnih kontingenata, uz popuštanje vodeće uloge snagama bezbjednosti Avganistana. Ipak, bez obzira na navedeno, SAD je sa državama saveznicama *de facto* doživjela poraz u „grobnici imperija”, baš kao i njeni prethodnici⁴ (*Ibidem*).

Pored rata u Avganistanu, SAD je na čelu sa koalicijom (koja je brojala 48 država), otpočela rat protiv Iraka, poznat i kao Drugi zalivski rat (mart 2003. godine). Povod za ovaj rat, sačinjen je iz dva dijela, mada se nije zasnivao na konkretnim dokazima, već sljedećim pretpostavkama: 1) Irak posjeduje oružje za masovno uništenje i 2) Irački diktator S. Husein blisko saraduje i pruža podršku terorističkoj organizaciji *Al-kaida*. U ovom ratu, posebno je istaknut aktivni angažman Velike Britanije, kada je i svrgnut sa vlasti S. Husein, što je uticalo da okupacione snage proglase pobjedu, te je označena pobjednička faza Drugog zalivskog rata. Međutim, u drugoj fazi rata, okupacione snage su se susrele sa snažnim neprijateljskim otporom, pa su se gubici na savezničkoj strani konstantno uvećavali. Ipak, kada je riječ o iračkom ratu, neophodno je istaći da je u pojedinim intelektualnim krugovima ovaj rat viđen kao nepotreban – puka težnja SAD-a da se domogne i zavlada bogatim naftnim rezervama u Iraku, usljed svjetske energetske krize. Jer vojna akcija na ovom području pokrenuta je sa ciljem uspostavljanja demokratije, odnosno rušenja Huseinovog diktatorskog režima. Međutim, stvari se nijesu razvijale očekivanom

³ Kampanja Bušove administracije, usmjerena protiv terorizma, odvijala se na više frontova i u više faza. Naravno, značajan dio se realizovao shodno diplomatskom pritisku, zatim primjenom finansijskih, ekonomskih i političkih sankcija, ali i saradnjom sa policijskim i obavještajnim snagama. Kao primarna neophodnost tokom prve faze borbe protiv terorizma bilo je hvatanje, odnosno ubijanje O. bin Ladena, uništavanje *Al-kaidine* mreže u Avganistanu, kao i svrgavanje talibanskog režima koji je pretežno bio vojnog karaktera. Ipak, Amerika nije mogla samostalno djelovati u borbi protiv terorizma na globalnom nivou, stoga je bilo potrebno formirati antiterorističku koaliciju koja bi se borila i zalagala za zajedničke vrijednosti i principe (Daalder and Lindsay 2001).

⁴ Riječ je o Persijskom carstvu (Kir i Darije), Makedonskom carstvu (A. Makedonski), Mongolskom carstvu (Džingiz-kan), Mongolskom carstvu, Britanskoj imperiji i Sovjetskom Savezu.

dinamikom, te je diktatorski režim preokrenut u još gore stanje, što je uzrokovalo izbijanje sukoba, odnosno (sektaški) građanski rat u Iraku. Dodatno, sa druge strane, pobunili su se i Kurdi, te su iste počele da napadaju turske trupe, dok su se članovi *Al-kaide* infiltrirali u Irak. Uopšteno govoreći, nasilje i nezadovoljstvo je postalo svakodnevica, pored pojačanog miješanja susjednog Irana u unutrašnja iračka pitanja (Dašić 2015).

Ipak, bez obzira na sve prethodno navedeno, ovaj nestabilan geografski prostor pruža otpor osvajačima i okupatorima, te opstaje i traje uprkos svim poteškoća i nedaćama koje su mu prijetile tokom vijekova. Međutim, nakon svih ratnih sukoba na Bliskom istoku, praćenih limitiranim ekonomskim mogućnostima i političkom nestabilnošću, milioni ljudi bili su prinuđeni da napušte ovaj region, tražeći utočište pretežno u Evropi. Na taj način, još od osnivanja Evropske unije, migrantska kriza je predstavljena kao njen najveći izazov, odnosno stvarna i bezbjednosna prijetnja po Evropu, dok se posljedice negativno odražavaju na ekonomsku politiku njenih država članica (putem povećanja nezaposlenosti), ali i dodatno opterećuju javni budžet, te usporavaju infrastrukturne procese i kapacitete. Sa druge strane, migrantska kriza istovremeno označava potencijalno ekonomsko rješenje u prevazilaženju problema koje imaju evropske nacije sa sve starijom radnom snagom (Poddar 2016). Međutim, da stvar bude još gora, od kraja 2019. godine, sa pojavom koronavirusa, stanje na evropskom kontinentu postaje alarmantno i prilično treško, jer Unija nije uspjela da adekvatno i koordinisano odgovori na nastalu situaciju.

4. Arapsko proljeće i migrantska kriza

Bliski istok i Sjeverna Afrika predstavljaju žarište konstantnih političkih previranja i sukoba. S tim u vezi, neophodno je podvući da se „Arapsko proljeće” i migrantska kriza u političkom diskursu predočavaju kao dva prilično različita, ali krajnje odvojena procesa, koja su, ipak, međusobno povezana. Dešavanja ovakvog tipa, za jako kratak vremenski interval, uzrokovala su snažan odjek unutar međunarodne zajednice, što se odrazilo na produbljivanje napetosti, neslaganja i otvaranja postojećih sukoba mišljenja unutar granica Evropske unije, ali i van nje (Radinović 2018).

Procesi promjena u arapskom svijetu, praćeni nezadovoljstvom naroda, poznati su pod nazivom „Arapsko čišćenje”, „Arapsko buđenje” ili „Arapsko pro-

ljeće”. Podsjećanja radi, prvi protesti usmjereni protiv vladajućeg režima započeti su u Tunisu, još 18. decembra 2010. godine, samoinicijativnim zapaljivanjem M. Buazizija, kao protest obespravljenog pojedinca, usmjeren protiv korumpiranog sistema. Nakon ovog nemilog događaja, talasi nezadovoljstva i nasilja širili su se velikom brzinom, nalik domino efektu i zahvatili su značajan dio oblasti Bliskog istoka i Sjeverne Afrike: od Maroka i Alžira, preko Libije, Egipta, i Sirije do Iraka, Omana i Jemena. Ipak, građanski protesti manjih razmjera, imali su odjeka u: Libanu, Kuvajtu, Saudijskoj Arabiji, Mauritaniji, Zapadnoj Sahari i Sudanu. Međutim, nezavisno koja je država sa ovog područja u pitanju, vlasti su čak i za najmanji oblik nezadovoljstva odgovarale nasiljem, provladinim protestima i kontrademonstracijama (Dašić 2015). Takođe, protesti ispraćeni nezadovoljstvom i represijom, pojavili su se i u državama koje su odbijale da prihvate svoj kolonijalni status nametnut od strane ključnih zapadnih sila⁵ (Kovač i Potkonjak-Lukić 2011). Dakle, „Arapsko proljeće” predstavlja „ustanak nove generacije” (Kissinger 2015: 112), sa težnjom uspostavljanja demokratije, koja je ubrzo ostavljena po strani. Shodno tome, došlo je do paralize sistema, jer su postojeće političke snage utemeljene u religijskim strukturama i vojski bile znatno organizovanije od dijela srednje klase koja je protestovala na Trgu Tahrir u ime demokratskih načela. Na taj način, „Arapsko proljeće” je samo intenziviralo unutrašnje nemire i kontradikcije u arapsko-islamskom svijetu. Slogan „narod želi rušenje sistema” (*Ibidem* 114), iako je često ponavljan, nije precizirao način na koji će narod biti definisan, ali ni ko će zauzeti ključne pozicije nakon rušenja vlasti. U prilog tome govori i sirijska revolucija koja je na početku imala obrise one egipatske, sa Trga Tahrir. Podsjećanja radi, u Siriji su na površini isplivali davni problemi, koji su samo produbili religijski sukob između sunita i šiita. Takođe, zbog demografske složenosti Sirije, građanski rat je uvukao u sukob i druge etničke skupine, ali i značajne političke aktere unutar međunarodne zajednice (*Ibidem*). Prema tome, rat u Siriji se nije vodio zarad demokratije, već prevlasti. Jer demokratija je dolazila u obzir isključivo ukoliko bi na vlast dovela „njihovu” skupinu – niko se konkretno nije zalagao za rješenje koje bi garantovalo

⁵ Začetak konstantnih sukoba i ratova prvenstveno se može pronaći u geopolitičkim interesima zapadnoevropskih država koje su svoj uticaj širile na prostoru Bliskog istoka i Sjeverne Afrike, još tokom početka 20. vijeka, kada je ovo područje bilo podijeljeno između ključnih evropskih igrača – sila (prvenstveno Velike Britanije i Francuske), putem Sajks-Piko sporazuma (1916. godine) kao njihova (podijeljena) kolonijalna sfera uticaja. Iznevjerena očekivanja i ogromno nezadovoljstvo porobljenog naroda, ograničenog sa jedne strane kolonizatorima, te korumpiranim režimom sa druge strane, negativno se odrazilo na nastanak i aktivno djelovanje brojnih terorističkih organizacija na ovom području, što za posljedicu ima značajan broj ljudskih žrtava, migraciju stanovništva i krajnje siromaštvo, praćeno uništenjem materijalnih i kulturnih dobara.

kontrolu nad političkim sistemom. Stoga je rat predstavljao paravan – pozornicu za promovisanje geostrateških i georeligijskih interesa, iako je trebalo biti riječi o demokratskim vrijednostima i normama koje se usko vezuju za ljudska prava i slobode (Kissinger 2015).

Zapadne politike putem kojih su se nastojale uvesti demokratske vrijednosti krajem 20. i početkom 21. vijeka u inostranstvu, temeljile su se na implicitnim pretpostavkama o vječnoj i trajnoj zapadnoj hegemoniji u svijetu, koje su omogućile njeno prihvatanje i uticale na transformaciju nerazvijenih društava. Međutim, za razliku od Istočne Evrope, na Bliskom istoku se od procesa demokratizacije često odstupalo, te imalo više štete nego što je bilo koristi zapadnim geopolitičkim interesima. Tako da se danas nadmetanje za moć i uticaj u arapskom svijetu sve više zamjenjuje pozivom na proces demokratizacije. Države sa ovog područja, koje se zalažu za demokratski razvoj, suočavaju se sa nizom naizgled nepomirljivih dilema, dok istovremeno pokušavaju da ostvare sopstvene (geo)političke interese (Kausch 2015). Arapske države koje su se izjasnile kao NATO saveznice⁶, bile su pošteđene reorganizacijskih i nužnih promjena u društvu (Kovač i Potkonjak-Lukić 2011).

Ubrzo je uslijedilo svrgavanje autokrata sa vlasti i rušenje brojnih diktatorskih režima, kao dugoočekivani rezultat „Arapskog proljeća”. Međutim, bez obzira na nadu i velika očekivanja, socijalne, ekonomske i političke reforme nijesu uvedene, pa ovaj region, konstantnih sukoba, zapada u još veću nesigurnost, nestabilnost, praćen infrastrukturnim i kulturnim razaranjima, ratom i migrantskom krizom, što je imalo negativnu konotaciju, te uzrokovalo pojavu islamskog radikalizma i otvorenih sukoba (Dašić 2015). Težnja ka reformi i dubljoj demokratizaciji društva, koja je trebalo da ide u korak sa „Arapskim proljećem”, pored stvarne potrebe da se Bliski istok konačno okrene ka liberanoj demokratiji, zamijenjen je očajem i još gorim stanjem u regionu. Međunarodni posmatrači su ovim dešavanjima arapski svijet okarakterisali kao područje zaglavljeno u srednjovjekovnom načinu razmišljanja i upravljanja, region na svom „neistorijskom putu” (Osman 2016).

Tokom marta 2011. godine, započeta je kriza u Siriji⁷, ispraćena brojnim

⁶ Arapske države, predočene kao NATO saveznice su: Katar, Ujedinjeni Arapski Emirati, Kuvajt i Saudijska Arabija, dok je Turska imala značajnu ulogu tokom procesa destabilizacije Bliskog istoka, ali i tokom migrantske krize.

⁷ Kriza u Siriji započeta je intenziviranjem sukoba zaraćenih strana. Tom prilikom, pristigla je značajna finasijska pomoć, ali i mnogobrojni dobrovoljci. Na taj način, građanski rat je dobio međudržavni karakter. Pojašnjenja radi, Ruska Federacija je značajnu pomoć pružila Siriji, jer je nastojala da održi postojeći poredak, odnosno ravnotežu snaga unutar međunarodne zajednice. Takođe, neophodno je

protestima usmjerenim protiv autokratskog režima B. al Asada, koja je ubrzo preasla u građanski rat, odnosno višegodišnji sukob. U tom periodu, značajan dio sirijske teritorije okupirala je Islamska država, pa je građanski rat, pored političke, dobio i religijsku konotaciju. Masovna razaranja i ratni sukobi uništili su cjelokupnu državnu i privrednu infrastrukturu. Tokom ratnih godina, hiljade i hiljade ljudi je poginulo, dok je nekoliko miliona, pretežno Sirijaca, načinjeno raseljenim ili interno raseljenim licima. Dodatno, tokom 2015. godine, ogroman priliv migranata iz ratom zahvaćenih područja naznačio je eskalaciju migrantske krize, što je imalo negativan uticaj na bezbjednosnu situaciju u Evropi, te izazvalo nespokojsstvo i strah kod evropskog stanovništva (Šorović 2017).

Kako je vrijeme odmicalo, tačnije već od 2015. godine, najudaljenija grčka, uglavnom nenaseljena ostrva, suočila su se sa priličnom ogromnom broja migranata (i to na dnevnom nivou), koji su pristizali iz više pravaca Turske, pretežno sa ratom zahvaćenih područja Sirije. Na taj način, spoljne granice Evropske unije bile su prilično opterećene, jer Grčka, iako je članica porodice evropskih naroda, nije bila krajnje odredište migranata, već (u velikom broju slučajeva), samo tranzitna zemlja. Međutim, iako je nakratko došlo do smirivanja situacije na području Bliskog istoka, početkom 2020. godine, situacija se pogoršala, što je uzrokovalo ponovno intenziviranje migrantskih prelazaka (iz pravca Turske ka Grčkoj), odnosno, negativno se odrazilo na postojeće odnose, te dovelo do zatezanja odnosa između ove dvije susjedne zemlje, ali i otvaranja oštrog sukoba na zajedničkoj granici. Pa tako, Grčka više nije imala ni snage, ni kapaciteta da bude država primalac migranata, jer je izostajala podrška i finansijska potpora Evropske unije. Takođe, širenjem pandemije koronavirusa u Evropi, ali i u svijetu, ovaj prilično aktuelan politički problem, pao je u zapećak. Međutim, potrebno je prisjetiti se, da su migranti, čim bi se domogli evropskog kopna, nastavljali putovanje duž zapadnobalkanske migrantske rute (prvenstveno kroz Sjevernu Makedoniju, zatim Mađarsku i Srbiju, ali

istaći da su strane u ratu imale svoje „pokrovitelje“: režim B. al Asada je na svojoj strani imao Iran i Rusiju, dok su se na suprotnoj strani našli protivnici postojećeg režima – SAD, bogate arapske zemlje Zaliva, Turska, kao i druge NATO države članice. Kurdi su imali svoju podršku iz Iraka, kao i od strane Radničke partije Kurdistana iz Turske. Dakle, ukratko rečeno, svaki od „pokrovitelja“ imao je svoje ciljeve i prioritete koje je nastojao realizovati: Iran i Rusija su težili da održe režim B. al Asada, pored ostanka ruskih baza u Siriji, tako da njihove težnje nisu bile imperativno usmjerene na poraz Islamske države. Na drugoj strani, zalivske zemlje su nastojale da smijene režim B. al Asada, bez obzira na to ko će biti njegov nasljednik (čak je u opticaju ulazila i Islamska država), Turska je težila da se oslobodi sirijskog Kurdistana, dok su se SAD i NATO države saveznice trudile da vide Siriju bez režima B. al Asada – predstavnika manjinskog stanovništva u državi, odnosno Siriju sa novim državnim uređenjem i vlašću (koja će biti u inferiornom položaju u odnosu na SAD), bez Islamske države (Šorović 2017).

i kroz Hrvatsku). Dakle, u značajnom broju slučajeva, migranti se nijesu zadržavali na području Zapadnog Balkana, jer je njihovo krajnje odredište uglavnom bila Njemačka. Shodno tome, administracija u Briselu je bila zatečena dešavanjima i razvojem situacije u Evropi, jer pored hrane, odjeće i privremenog smještaja, nije uspijevala da pruži konkretnija rješenja (Radinović 2018). Ipak, evropsko tlo se u očima migranata posmatra kao utočište i sigurna luka. Mada, iako je slabo naseljen i prilično bogat kontinent, uslijed ovih iznenadnih naleta migrantskih talasa, nije uspio da na adekvatan način odgovori na izazove i trenutnu situaciju, kao što je, primjera radi to učinila značajno siromašnija Turska.

Činjenica je da je migrantska kriza podijelila Evropu. U prilogu tome govori i podatak da se migrantska kriza predočava kao rezultat mnogobrojnih političkih procesa i preivaranja unutar Unije, jer se posmatra kao stvarana i do sada neviđena prijetnja po bezbjednost Evrope, ali ne samo ovog kontinenta, već ima loš uticaj na čitavu međunarodnu zajednicu, sa posebnim akcentom na negativne posljedice po evropske vrijednosti i kulturu, ali i evropski poredak i postojeću ravnotežu. Pa su tako, od samog početka migrantske krize, pojedine države članice Evropske unije otvoreno izrazile neslaganje i jasan otpor prema migrantima (prvenstveno Mađarska i Bugarska, ali i Austrija i Češka), posmatrajući isključivo sopstvene interese, zane-marujući na taj način osnovne principe na kojima Evropska unija kao nadnacionalna organizacija počiva. Dakle, konstantan pritisak i opterećenje na granicama Unije samo su pojačali netrpeljivost između evropskih naroda, ostavili prostora za infiltraciju velikog broja prikrivenih terorista, džihadista i radikalno-islamističkih boraca, pored jasne ekspanzije radikalizma. Shodno navedenom, migrantska kriza je uticala na „buđenje” nacionalističkih i radikalističkih ideja širom Evrope, što je navelo pojedine političke partije da načine zaokret ka desničarskim stavovima, odbacujući na taj način: princip otvorenosti, multikulturalnost i toleranciju, ali i demokratske principe. Međutim, iako ne postoji direktna, odnosno opravdana uzročno-posljednična veza između pojave ekstremističkih grupacija na evropskom kontinentu i migrantske krize, naročito nakon 11. septembra 2001. godine, važno je podsjetiti da je u posljednjih par godina značajno uvećan broj terorističkih napada u Zapadnoj Evropi (i ta brojka je u konstantnom porastu). Evropski gradovi kao što su: Madrid, London, Amsterdam, Berlin, Brisel, Nica, Oslo, Istanbul, i dr. konstantno su meta napada muslimana migranata, odnosno njihovih potomaka rođenih i obrazovanih na Zapadu, ali odgajanih u duhu islamskog fundamentalizma i radikalizma. Takođe, pored toga, bilježi se i porast manjih krivičnih djela, kao što su:

krađa, uništavanje privatne imovine, fizički napad, silovanje i sl. Kao odgovarajući odgovor na porast terorističkih napada i islamističkog terorizma u Evropi, evidentno je jačanje nacionalističkih pokreta i desno orijentisanih partija, praćeno porastom islamofobije i populizma, što predstavlja osnovu za gajenje opravdanog straha od drugačije boje kože, religije, kulture, a u krajnjoj liniji i samog straha od terorizma. Međutim, bez obzira na sve negativne efekte ove migranske krize, činjenica je da Evropska unija skoro dva vijeka gradi sveobuhvatne migracione politike koje su kompatibilne sa ostvarivanjem principa slobodnog kretanja ljudi. Ipak, kreiranje zajedničke evropske migracione politike zahtijeva snažnu saradnju između institucija Unije i njenih članica. Stoga je potreban dugoročan i koordinisan pristup migracijama koji će biti koristan i prijemčiv za sve Evropljane, kako bi se unutar evropskog kontinenta migranti bolje integrisali u društvo, te našim zajedničkim snagama unaprijedili i ojačali postojeće kulturne veze (European Commission 2016).

Zaključak

Sa sigurnošću se može izvesti zaključak da migrantska kriza predstavlja nusproizvod dugogodišnjih tranzicionih procesa na Bliskom istoku i Sjevernoj Africi, poznatih u političkom diskursu pod terminom „Arapsko proljeće”. Shodno tome, konstantno nezadovoljstvo arapskog svijeta, praćeno korupcijom, kriminalom i obespravljenim položajem pojedinca u društvu, izrodili su građanske proteste, koji su velikom brzinom zahvatili značajan dio oblasti ovog turbulentnog regiona, što je na kraju rezultiralo i ratom u Siriji.

Međutim, bez obzira na rušenje islamističkih teokratskih državnih struktura, oblikovanih unutar autoritarnih i diktatorskih režima, ali i sveobuhvatnim tranzicionim procesima u ovom regionu, nije bilo moguće potpuno uspostavljanje demokratije i demokratskih principa.

Iz prethodno navedenog proizilazi da se „korijeni migrantske krize ‘nalaze u mnogo većoj tragediji krize egzodusa naroda, iako ih eurocentrizam ne želi posmatrati kao takve’, jer ratovi koji su se vodili i koji se vode na Bliskom istoku, rezultat su politike koju vodi NATO i SAD, kako bi kreirali ‘novi Bliski istok’” (Anderson 2016, preuzeto iz Šorović 2017: 99).

Sa druge strane, migrantska kriza je u talasima, već od 2015. godine, zahva-

tila evropski kontinent, uprkos otvorenom otporu pojedinih država Evropske unije i činjenici da su u Turskoj izgrađeni najveći izbjeglički centri i prihvatilišta za migrante koje je finansijski podržavala Evropska unija. Prema tome, neophodno je naglasiti da je ova kriza otvorila „stare” rane – probleme država članica Unije, sa kojima nijesu bile ni voljne, ni spremne da se suočavaju. Kao adekvatne primjere za ovu priču, potrebno je posjetiti da je Bugarska izgradila zid na granici sa Turskom u cilju sprječavanja ulaska migranata na bugarsko tlo, odnosno Mađarska, koja je zatvorila svoje granice žičanom ogradom prema Srbiji. Naravno, antimigratsku politiku je aktivno i otvoreno zastupao visoki evropski zvaničnik, premijer Mađarske, V. Orban, koji je pored direktnog kritikovanja politike Evropske unije i njenog zalaganja za otvorene granice i prihvata ogromnog broja migranata, prilikom jednog javnog obraćanja naciji, ulazak migranata u Evropu uporedio sa trojanskim konjem, odnosno modernom invazijom Evrope, sa kojom će biti unijete brojne bolesti, infekcije, ali i terorizam.

Činjenica je da Evropa nema dovoljno predašnjeg iskustva kako bi na adekvatan način odgovorila na migrantsku krizu i njene katastrofalne posljedice po bezbjednost i sigurnost evropskog stanovništva. Kako vrijeme odmiče, broj terorističkih napada, te duboki rasejep društva na „nas” i „njih” samo produbljuje otpor prema drugačijima od sebe, ali i razvija opravdan strah od nepoznatog jezika, religije i kulture, te otvara prostor za antimigrantsku i krajnje diskriminatornu politiku, što je posebno vidljivo u francuskim gradovima (zbog brojnih terorističkih napada u posljednjem period: u Nici, Parizu, Avinjonu, itd., koji imaju islamističku pozadinu).

Takođe, migranti sa područja Bliskog istoka sporo i teško se asimiluju u evropsko društvo, odbijajući da prihvate vrijednosti zapadne civilizacije, što predstavlja njihovu dodatnu kočnicu i opterećenje. Na taj način, oni ostaju na margini društva, te postaju laka „žrtva” za promovisanje radikalnih uvjerenja i vrbovanje unutar terorističkih organizacija koje operiraju na području Zapadne Evrope. Postoji nada i aktivno djelovanje francuske države u rješavanju ovog fundamentalnog problema sa kojim se francusko društvo danas susrijeće i bori, ali bez jasnih naznaka da će u tome i uspjeti.

REFERENCES:

Daalder, H. Ivo and Lindsay M. James. 2001. *Nasty, Brutish and Long: America's War on Terrorism*. Brookings. <https://www.brookings.edu/articles/nasty-brutish-and-long-americas-war-on-terrorism/>. Pristup: 12. 11. 2020.

Davidson, Lawrence. 2013. *Islamic fundamentalism: an introduction*. – Third edition. Praeger Security International. Santa Barbara, California.

Dašić, Dragan. 2015. *Uticaj migrantske krize na terorizam u Evropi*. <https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0352-3713/2017/0352-37131709040P.pdf>. pristup: 6. 2. 2020.

Esposito, L. John. 2008. *Nesveti rat. Teror u ime islama*. Sarajevo: Šahinpašić.

Goldschmidt Jr, Arthur and Davidson Lawrence. 2010. *A Concise History of the Middle East*. The United States of America: Westview Press, Philadelphia.

European Commission. 2016. *Research on Migration: Facing Realities and Maximising Opportunities*. A Policy Review. Prepared by Prof. Russell King and Dr Aija Lulle under contract CT-EX2015D239101-101.

Ilardi, Gaetano Joe. 2009. *The 9/11 Attacks-A study of Al Qaeda's Use of Intelligence and Counterintelligence*. Studies in Conflict & Terrorism, 32:3, pp: 171–187, Routledge, Taylor & Francis Group, LLC. <https://doi.org/10.1080/10576100802670803>. Pristup: 13. 11. 2020.

Kausch, Kristina. 2015. *Geopolitics and Democracy in the Middle East*. Madrid: FRIDE.

Kissinger, Henry. 2015. *Sujetski poredak*. Zagreb: Školska knjiga.

Kovač, Mitar, Potkonjak-Lukić, Brankica. 2011. *Strategijski aspekti krize u Evropi kao bezbednosne pretnje Republici Srbiji*. Beograd: Naučna polemika.

Osman, Tarek. 2016. *The two futures of the Arab world*, Yale University Press: Official London Blog, <https://yalebooksblog.co.uk/2016/01/18/the-two-futures-of-the-arab-world-an-essay-by-tarek-osman/>. Pristup: 10. 11. 2020.

Pilato, Ana Marija. 2014. *Islamski fundamentalizam*. Angus Young. <https://an->

gusyoun11.wordpress.com/2014/01/12/islamski-fundamentalizam/#sdfoot-note1sym. Pristup: 11. 11. 2020.

Poddar, Shubham. 2016. *European Migrant Crisis: Financial Burden or Economic Opportunity?* Social Impact Research Experience (SIRE), University of Pennsylvania, <http://repository.upenn.edu/sire/43>. Pristup: 10. 11. 2020.

Pratt, Douglas. 2006. *Terrorism and religious Fundamentalism: Prospects for a Predictive Paradigm*. Marburg Journal of Religion, Vol. 11/1 (June, 2006), p: 15, <http://web.uni-marburg.de/religionswissenschaft/journal/mjr/>. Pristup: 11. 11. 2020.

Radinović, Dejan. 2018. *Arapsko proleće i migrantska kriza. Bezbednosni izazov za evropske zemlje*, str. 272–279, preuzeto iz: *Savremene migracije i društveni razvoj: Interdisciplinarna perspektiva* (Zbornik radova). 2018. Beograd: Filozofski fakultet.

Šorović, Mira. 2017. *Odnosi Turske i EU u svijetlu migrantske krize*. Magistarska teza. Podgorica: Univerzitet Crne Gore, Fakultet političkih nauka.